

Koolifolkloori kogumist venekeelsetelt õpilastelt toetas Virumaa regionaalprogramm

Eestis on ligi sada aastat süstemaatiliselt kogutud ja uuritud koolilaste elus esinevat folkloori (Babič & Voolaid 2022: 8–9)¹. Folkloristid koguvad folkloori koostöös Eesti koolide ja lasteaedade kasvatajate ja õpetajatega (Voolaid 2012). Viimase 30 aasta jooksul on kogu Eestis toimunud mitu suurt folkloorimaterjalide kogumise kampaaniat (1992, 2007, 2018) (Kõiva 1995; Voolaid 2007; Hiimäe 2018).

Kogutud materjal oli nii teaduslike uuringute kui ka folkloorikogude avaldamise aluseks, mis omakorda mõjutas folklooriteoste tänapäevast sisu ja vormi, saades uue elu näiteks Interneti ja sotsiaalmeedia kaudu. Eesti Kirjandusmuuseum töötab pidevalt saadud materjalidega ja jälgib olukorda. Suure uurimistöo on katkestanud koroonaviiruse pandeemia, mis on toonud teatavaid muudatusi nii teadlaste plaanidesse kui ka koolikommunikatsiooni skeemidesse. Uued ülesanded seisid teadlaste ees seoses mitte-eestikeelsete inimeste aktiivse rändega Eestisse, mis algas Ukraina sõja tagajärjel. Tulemusena omandas 2022. aasta uuring konkreetse fookuse, mis koosnes kolmest aspektist: **koroonaviiruse järgne periood** (koroonaviirus on kajastunud folklooris ja igapäevastes tavades), **rändevood** (Ukraina koolilaste ränne muutis venekeelsete koolide folkloorikeskkonda), **vähemuse uurimine** – õpilased integreeruvad Eesti keelekeskkonda, mille tulemuseks on kakskeelsele sisule rajatud folklooriteos (sõnamängud ja keelemängud), mida ei leidu homogeenses keelekeskkonnas. Venekeelse vähemuse (ukrainlased, valgevenelased, venelased, venekeelsed eestlased) eraldatus ei võimalda neid uurida Eesti üldises uuringus (erinevad kultuurilised hoiakud, stereotüübid, igapäevased tavad, keelekeskkond).

Vaatamata varasemate materjalide kogumise strateegiate (materjalidele orienteeritud küsimustik) edule kavandati 2022. aasta uurimises uuendusi. Keskenduti eraldi sotsiaalsele rühmale (suurim keeleline vähemus). Uuringu käigus tuli lisaks folkloorile koguda palju statistilist teavet, mis aitaks folkloori kontekstualiseerida. Uuringu käigus kasutati mitmeastmelist andmete kogumist erinevate meetodite abil (ankeedid, küsimustikud, intervjuud). Ohtrad andmed vajavad palju töötlemist ja struktureeritud analüüsi. Kuigi suures koguses andmed vajavad mittestandardset töötlemist, eeldati siiski andmete individualiseerimist. Andmete individualiseerimine saavutatakse variatiivse osa laiahaardelisuse abil.

EESTI
RAHVAKULTUURI
KESKUS

Kavandatud mitmetasandiline uuring hõlmab mitut teemat (hobid, ruumilised kujutised ja vaimsed kaardid, uskumused ja argitavad, huumor, jne). Statistilise teabe saamiseks on kavandatud küsimustiku uuring ja kvalitatiivse uuringu jaoks eeldatakse iga teema intervjuud.

Uuring on suunatud 6.–9. klasside õpilastele, kelle emakeel on vene (ukraina) ja teine keel eesti keel. Perekkonnas räägitakse peamiselt vene (ukraina) keelt. Nad elavad suhteliselt homogeenses keelises ja kultuurilises keskkonnas.

Uuringu algfaasis kontrolliti küsimustikku tingnimetuse “hobi” all, ehkki selles käsitleti erinevaid igapäevaseid tegevusi, mitte ainult hobisid. Tähelepanu keskmes olid kõik tegevused, millele koolilapsed oma vaba aega veedavad, lähema vaatluse all olid ka suhted loomadega, loomade nimed, olulised aastaringi tähtpäevad ja kogemused mütopoeesiaga. Testimine viidi läbi 6. (peamise vastajarühma alumine vanusepiir) ja 9. klassi õpilaste (peamise vastajarühma ülemine vanusepiir) seas. Küsitleti 30 inimest (6. klassist 16 ja 9. klassist 14), kellest 13 olid poisid ja 17 tüdrukud. Kuna valimit ei saa tunnistada esinduslikuks, saab rääkida ainult suundumustest, mitte olukorrast, ja isegi siis saab rääkida üksnes esialgsetest andmetest.

Uuring on üles ehitatud nii, et valida saab ainult ühe peamise hobi ja kolm täiendavat. Seejärel liigub vastaja varieeruva osa juurde, mis sisaldab üksikasjalikku küsimustikku valitud hobi kohta. Uuringu ülesehitus erineb varasematest vastusestsenariumide rohkuse ja varieeruvuse poolest, samuti on oluliselt kaasatud digitaalse keskkonnaga seotud hobisid. Ootuspäraselt valis enamik küsitletutest peamiseks arvutiga seotud hobid: videote vaatamine spetsiaalsetes videomajutustes, nt Youtube’i valis 43% kõigist küsitletutest ja arvutimängud 40 % kõigist küsitletutest. Täiendavate hobide (samuti olulised, kuid peamise hobi järel olulised) vastused olid aga ootamatud. 2/3 küsitletutest märkis täiendavaks hobiks toiduvalmistamine, peaaegu 2/3 sõpradega suhtlemine sotsiaalmeedias, isiklikult või telefoni teel. Vastajad pidasid hobisid sageli viisiks eemalduda probleemidest/tegelikkusest:

рисование помогает расслабиться и уйти от проблем. Уйти от проблем в семье и школе [joonistamine aitab lõõgastuda ja probleemidest eemale pääseda, pere- ja kooliprobleemidest eemale saada] (tüdruk, 16 a),

спорт “улучшает мою физическую форму и помогает отвлечься от учебы” [sport “parandab minu füüsilist vormi ja aitab õpingutest kõrvale kalduda”] (tüdruk., 15 a),

музыкой “заглушаю все вокруг” [muusikaga summutan kõik ümbritseva] (tüdruk, 15 a);

või negatiivsete emotsioonide/seisundi ületamiseks:

когда я грустная я включаю веселую музыку и это помогает выйти из депрессии [kui ma olen kurb, lülitan sisse rõõmsa muusika ja see aitab depressioonist välja tulla] (tüdruk, 15 a),

друзья “поддержат”, с ними весело [sõbrad “toetavad, nendega on lõbus”] (tüdruk, 11 a),

...родные тебе люди, которые тебя любят и никогда не бросят. Нельзя о них забывать. В трудных ситуациях они меня в первую очередь поддерживают [...sugulasi, kes sind armastavad ega jäta kunagi maha. Neid ei tohi unustada. Rasketes olukordades toetavad nemad mind esmajärjekorras] (tüdruk, 16 a).

Uuringu kaudsete tulemuste põhjal mõjutab koolilaste igapäevaelu kõige enam kirg arvutamängude vastu. Koolilapsed kordavad oma vastustes erinevaid hoiakuid, väljakujunenud stereotüüpe, alates täiesti negatiivsest (ma mängin, aga see on halb) kuni positiivseni (ma mängin, sest see on vajalik tähelepanu hajutamiseks; ma mängin, sest see on minu õigus). Mõlemad vastandlikud seisukohad on seotud ka eneseidentiteedi mudeliga, esimene end mänguriks tunnistamisega, teine hasartmängumaania kui probleemi eitamisega:

сейчас время, когда тех. прогресс на самом высоком уровне за всю историю, глупо лишать этого [nüüd on aeg, mil tehn. edusammud kõigi aegade kõrgeimal tasemel, on rumal sellest ilma jätta] (poiss, 16 a).

Pole üllatav, et vastajad näevad mängudega seotud unenägusid

Мне что-то выпадает [Midagi langeb mulle] (poiss, 11 a),

Что-то связано с губком бобом [Midagi Spongebobiga seotut] (tüdruk, 13 a),

меня съел мишик фредди [mind söi Freddy karu] (poiss, 13 a).

Koolilaste sõnul võimaldavad mängud aega surnuks lüüa, lõbutseada, areneda, lõõgastuda, tunda võitu, arendada mõtlemist ja loogikat. Arvutamängud on kaasatud elu loominguilise mõistmise protsessi erinevate folkloorielementide, näiteks fraseoloogiliste üksuste kujul:

Ломай, ломай, мы же миллионеры [Murra, murra, me oleme ju miljonärid] (poiss, 11 a),

Везение для слабых [Vedamine on nõrkadele] (poiss, 16 a),

Только скилл, никакого везения [Ainult oskused, mitte mingit vedamist] (poiss, 16 a).

Mõned varem populaarsed hobid tunduvad koolilastele nüüd täiesti vastuvõetamatud. Negatiivse hinnangu (peaaegu kõik küsitletud, 90%) sai albumi pidamine (sõprade profiilid). Seevastu teiste negatiivselt hinnatud hobide puhul sellist üksmeelt ei olnud. Kuigi enamik vastajaid hindas neid hobisid negatiivselt (toataimede kasvatamine (63%), käsitöö/ meisterdamine (67%), (video)ajaveebi pidamine (67%), päeviku pidamine (70%), televiisorivaatamine (73%), muusikatunnid õpetajaga (73%), vabatahtlik tegevus (77%), luuletamine või proosa kirjutamine (80%)), loetlesid mõned vastajad neid täiendavate ja/või isegi peamiste hobidena.

Vastajad räägivad oma hobidest meelsasti. Nad lisavad ka toiminguid, mis ei olnud vastuste põhiloendis. Niisiis on lisaks märgitud herbaariumi kogumine (tüdruk, 16 a), fotograafiatunnid (tüdruk, 15 a), ratsutamine/ hobuste eest hoolitsemine (tüdruk, 12 a; tüdruk, 15 a), klassid modelliagentuuris (tüdruk, 15 a), arvuti ehitamine (poiss, 15 a).

Tulemuste põhjal otsustades on õpilastele oluline sotsiaalne aktiivsus. Hobide oluline osa on suhtlemine sõprade ja/või perega. Vastajad veedavad suurema osa oma vabast ajast suheldes. Kõige populaarsem ajaviide on sõpradega väljas või külas käimine. Suhtlemine lähedaste ja sugulastega on ka õpilaste elu oluline element, ehkki saadud tulemuste kohaselt on see iseloomulik vanematele õpilastele. Koolilaste suhtlemine lähedastega on seotud perekondlike rituaalide (*В первое воскресенье месяца мы делаем блинчики* [Kuu esimesel pühapäeval teeme pannkooke] (tüdruk, 16 a)), külaliste vastuvõtmise ja/või külastamisega, lõbusate sündmustega (*Смешных ситуаций было много, например, как у нас с бабушкой в кафе застрял пирожок и мы долго не могли его достать* [Seal oli palju naljakaid olukordi, näiteks kuidas mu vanaemal ja mul jäi kassas pirukas kinni ja me ei saanud seda pikka aega kätte] (tüdruk, 16 a)).

Suhtluses peavad vastajad end oma vanematega sarnaseks, sest ka vanemad on seltskondlikud (seda märkisid peaaegu kõik vastajad), neile meeldib oma sõpru külastada. Vanemate või sõprade näitele orienteerumine on omane kuuenda klassi õpilastele, nende autoriteetideks on lähedased ja konkreetset inimesed, mitte abstraktsed iidolid. Kaldutakse keskenduma oma vanematele ja lähedastele, jätkama nende kollektsioone jne. Ainult üks vastaja 6. klassist nimetas iidoliteks räpparit Eminemi ja jalgpallurit Neymari. Huvitav on see, et see oli ainus, kes vastas eesti keeles.

Üheksanda klassi õpilastest teatasid pooled vastanutest, et neil on ebajumalaid, sealhulgas avalikud isikud (modellid, blogijad, sportlased, näitlejad jne), keda jäljendatakse igapäevaelus. Koolilapsed üritavad jäljendada oma iidolite välimust ja käitumist. Üheksanda klassi õpilastele on oluline ka see, kuidas nad välja näevad ja riietuvad, erinevalt kuuendast klassist, kes kas ignoreerisid seda teemat või märkisid, et see pole neile oluline. Kuid riietuse prioriteedid pole mitte ainult stiilne välimus (*Я чувствую себя уверенно, если выгляжу стильно* [Tunnen end kindlalt, kui näen stiilne välja]

(tüdruk, 15 a)), vaid ka mugavus (*Главное чтобы было комфортно* [Peaasi, et oleks mugav] (poiss, 16 a)).

Üldiselt on õpilased avatud sotsiaalseks suhtluseks, valmis omandama kogukonna uusi piirjooni, tegutsema uutes tingimustes. Sotsiaalse ruumi hõivamise üks vorm on keskkonna aktiivne folkloriseerimine (omaksvõtt) hüüdnimede abil. Kõigil vastajatel on hüüdnimed. Peaaegu kõiki hüüdnimesid tunnustavad nii keskkond kui ka vastajad ise. Üldiselt ei pea kandjad ise saanud hüüdnime solvavaks, kuid teised rühma liikmed peavad neid solvavaks. Hüüdnime olemasolu on staatuse kinnitamine. Hüüdnime mõtleb kas inimene ise, teised sotsiaalse rühma liikmed või saadakse see juhusliku sündmuse tulemusena. Kõik, kes kirjeldavad hüüdnime saamise ajalugu, osutavad selle päritolu juhuslikkusele (*Один раз меня подруга так назвала, потом меня начали называть так все* [Ükskord sõber kutsus mind nii, siis hakkasid kõik mind nii kutsuma] (tüdruk, 13 a)). Tabavad hüüdnimed levivad silmapilkselt. On oluline, et kõik hüüdnime päritolu kirjeldajad mäletavad hästi selle saamise hetke. Hüüdnimede moodustamisel on õpilased ülimalt loovad, leides (juhuslikes) sõnades assotsiatiivse seose inimese väljakujunenud kuvandiga, laiendades ja tugevdades konkreetse sotsiaalse rühma keelelist maailmapilti, millel on ühine kultuuriline ja keeleline kogemus. Sageli põhineb hüüdnimi foneetilisel sarnasusel (nime või perekonnanime sarnasus), homonüümsusel, keelelisel analoogial jne.

Михаил [Mihhail] -> *Медведь* [Karu] (*В основном в сказках медведей зовут Миша* [Muinasjuttudes on karu nimi enamasti Miša]) (poiss, 13 a).

Eesti vene koolides eksisteeriv kakskeelne keskkond võimaldab luua hüüdnimesid, kasutades ära mõlema keele semantilist potentsiaali.³

Anastasia [Анастасия] -> *Nastik* (*Когда у нас была тема по природоведению то там по эстонски уж – nastik, и подруга сказала что это я :) [kui meil oli loodusõpetuse teema, siis on nastik eesti keeles juba olemas ja sõbranna ütles, et see olen mina]*) (tüdruk, 12 a)

Slava -> *Väike Slavik* (*потому что я маленькая и мое второе имя Слава и выходит маленький Славик* [sest ma olen väike ja minu teine nimi on Slava ja kokku tuleb väike Slavik]) (tüdruk, 12 a)

Danat [Данат] -> *Ponchik* [Пончик]⁴ (*его имя схоже с произношением donut* [tema nimi sarnaneb donuti hääldusega]) (poiss, 13 a)

titt (*я низкого роста* [olen lühikest kasvu]) (poiss, 15 a)

Keeleregistrite vahetamine annab tunnistust koolilaste oskusest kasutada igapäevaelus mõlemat keelemaailma.

Keeleline heterogeensus on iseloomulik piirialadele, kus “keeleküsimus ei ole folklooritraditsioonidest kõnelejatele keskne, pigem sulanduvad need funktsionaalselt määratletud žanrid kohaliku helimaastikuga” (Pisk 2020). Keeleline heterogeensus tuleneb riigipiiride üleviimise ajaloolistest protsessidest ja agressiivsest orientalne keelepoliitika “uutel” territooriumidel (Pisk & Šrimpf Vendramin 2021: 162–163). Eestis ei ole polülingvism (sageli kolm keelt – eesti, vene, inglise) seotud piirialadega, vaid on levinud suurel osal riigi territooriumist. Siinne olukord on huvitav ka seetõttu, et siin säilib suurte vähemuste suhteline keeleline autonoomia. Mõned venekeelse vähemuse lapsed puutusid eesti keelega kokku alles koolis. Seetõttu on venekeelsete õpilaste jaoks kahe keele kasutamine folkloriseerimise protsessis ka vahend uue keele omandamiseks.

Alustatud uuring vajab edasist arendamist. Kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete meetodite kombinatsioon teabe kogumiseks annab huvitava pildi, kuid isegi statistiliste näitajate muutumisel suureneb folklooriandmete hulk veelgi, laiendades saadud folkloorielementide baasi. See võimaldab põhjalikumalt uurida (kooli)noorte kakskeelset keskkonda. Eelseivate küsimustike ja küsitluste ülesanded hõlmavad ühiste ja erinevate folkloorielementide otsimist Eesti venekeelsete ja eestikeelsete koolilaste seas. Üks vajalik viis uuringu arendamiseks on kooli folkloori püsivate ja muutuvate elementide tuvastamine. Uuringu olulisus seisneb uue kooliõpilaste põlvkonna uute keeleliste ja folkloorsete vormide, huvide ja elujuhiste väljaselgitamises, samuti muutuste fikseerimises nüüdiskeeles, selgitamises, mõistmises ja suhtlemises välismaailmaga. Eesti kooli nüüdisfolkloori allikate mõistmine võimaldab kujundada uue põlvkonna aksioloogilise mudeli, mida saab kasutada tänapäeva eesti koolide haridus- ja kommunikatsiooni-protsesside täiustamiseks.

Mare Kõiva, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhataja,
Eesti-uuringute Tippkeskuse juht
Sergei Troitskii, Eesti Kirjandusmuuseumi külalisuurija
Anna Troitskaia, Eesti Kirjandusmuuseumi külalisuurija

Kommentaariid

¹ 1930. aastad – Eesti folklooriarhiiv hakkas koguma teavet laste hirmude kohta, 1934 – eesti folklooriarhiiv hakkas koguma teavet lastemängude kohta (kohtuvaidluste küsimustik Richard Viidalepp).

² Siin ja edasi säilitatakse autori õigekiri vene keeles, kuid tõlkes on kõik vead parandatud.

³ Sarnaseid protsesse täheldatakse ka teistes kakskeelsetes keskkondades. Vaata Kanada eestlaste koolipärimuse kogumisvõistluse materjale. Võistluse korraldasid Väliseesti Muuseum (VEMU) Torontos ja Eesti kirjandusmuuseum 2021. aastal (Voolaid & Noorhani 2022).

⁴ Pontšik [пончик] = sõõrik = donut.

Kirjandus

Babič, Saša & Voolaid, Piret 2022. Introduction: Earlier Experience of Collecting and Researching School Lore in Estonia and Slovenia. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 86, lk 7–14 (DOI:10.7592/FEJF2022.86.introduction).

Hiiemäe, Reet 2018. Collecting Action “School Lore 2018” Exceeded All Expectations. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 73, lk 189–190.

Kõiva, Mare (toim) 1995. *Lipitud-lapitud*. Tänapäeva folkloorist [1]. Tartu: Eesti TA Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti TA Eesti Keele Instituut.

Pisk, Marjeta 2020. Language Switching in (folk) Songs along the Slovenian-Italian Border. – *Tautosakos Darbai = Folklore Studies* 60, lk 79–93.

Pisk, Marjeta & Šrimpf Vendramin, Katarina 2021. Večejezične kratke folklorne oblike: primeri iz Goriških brd. – *Studia Mythologica Slavica* 24, lk 161–178 (DOI:10.3986/SMS20212409).

Voolaid, Piret 2012. All-Estonian Competition for Nursery School Lore Collection. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 50, lk 147–150.

Voolaid, Piret 2007. Children and Youth Lore: Innovations and Traditions in Contemporary Society. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 35, lk 149–152.

Voolaid, Piret & Noorhani, Piret 2022. Väliseesti koolipärimuse kogumise aktsiooni algsed kokkuvõtted. – *Mäetagused* 83, lk 280–283.

Kirjandusmuuseumi folkloristid Taviras vanasõnakonverentsil

6.–13. novembrini toimus Lõuna-Portugali Algarve piirkonda kuuluvas väikelinnas Taviras rahvusvaheline vanasõnade alane teadusüritus 16. Interdistsiplinaarne vanasõnade kollokvium (*16th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs (ICP22)*) (koduleht <https://www.colloquium-proverbs.org/icp/en/colloquium>).

Rahvusvahelise Parömiologia Assotsiatsiooni (*International Association of Paremiology*, AIP-IAP) korraldatud ainulaadse teadusfoorumi eesmärk on ühendada maailma eri piirkondade vanasõnauurijaid (peamiselt lingvistid, folkloristid, ajaloo- ja sotsiaal-teadlased), aidata leida ühist keelt, arendada sarnaseid mõistete definitsioone ja ühist metodoloogiat.